

Osmanlı Klasik Devrinde Miri Arazinin Paylaşımına Dair Akşehir Sancağı Örneğinde Bazı Uygulamalar

*Some Practices on the Distribution of Land in Akşehir District Case in the
Ottoman Classical Period*

Volkan ERTÜRK*

Özet

Akşehir, Sultan Dağlarının etekleri üzerine kurulmuş, coğrafi şartlarının uygunluğuna paralel olarak hububat ziraatının verimli bir şekilde yapıldığı karakteristik bir Osmanlı şehridir. Osmanlı Devleti II. Mehmet zamanında Akşehir ve çevresini kesin olarak Karamanlılar elinden almış, müteakibinde kapsamlı bir tahrir uygulaması gerçekleştirmiştir.

Akşehir sancağındaki miri arazi rejimine genel bir bakış yapmayı amaçlayan çalışmada, Akşehir ve çevresindeki miri toprakların takribi yüz yıllık süreçteki değişimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna ilâveten XVI. yüzyılda Akşehir sancağında görevli bir sipahinin bu süreçte sosyo-iktisadi değişimler karşısındaki pozisyonu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Son olarak, yüzyılın sonlarına doğru yozlaşmaya başlayan timar sisteminin bu dönemdeki genel durumu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akşehir, XVI. yüzyıl, Osmanlı Devleti, Sancak, Gelir

Abstract

Akşehir is a characteristic Ottoman city which was founded on the foothills of Sultan Mountains and where people were engaged in efficient grain production in paralel with the favorable geographical conditions. Ottoman State seized Akşehir and its vicinity definetely from Karaman principality during the reign of Mehmet II and subsequently it performed a comprehensive land registry.

In our study which aims at looking at the system of land in Akşehir Sanjak from a general perspective, we tried to identify the changes of lands in and around Akşehir in approximately hundred years time. Moreover, we tried to determine the position of a fief holder in Akşehir in the XVI. century againts socio-economic developments in that period. Finally, we dealt with the overall situation of timar system of that period, which began to deteriorate toward the end of century.

Keywords: Akşehir, XVI. century, Ottoman State, sanjak, Revenue

---

* Yrd.Doç.Dr., Namık Kemal Üniversitesi-Tekirdağ

Giriş

Akşehir, Anadolu Selçuklularının başkenti Konya'ya çok yakın ve önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Şehir, M.Ö. III. yüzyılda Makedonyalı bir prens olan Philomelos tarafından Philomelion adıyla kurulmuş olup, şehrin tarihi geçmişi Hitit ve Friglere kadar uzanır.¹ Bu bölge ile ilgili olarak Texier'in Peutinger'in haritası üzerinden verdiği bilgiye göre, Akşehir bugünkü ismi Şuhut olan Synnada'nın güneyinde Kapadokya'ya giden büyük bir yol üzerindedir.² İlk çağlardan itibaren iskân sahası olma özelliğini taşıyan Akşehir, Osmanlı öncesi dönem olan Anadolu Selçuklular devrinde de önemli bir merkez konumuna sahip olmuştur.³

Akşehir, Selçukluların başkenti Konya'nın çok yakınında bulunması, zengin ve bol gelirli olması sebebiyle Selçuklu hükümdarlarının bir ihtiyat hazinesi halinde idi.⁴ Bununla beraber ağırlanacak ve taltif edilecek prenslere, beylere, sâbık hükümdarlara ve emirlere Akşehir ikta olarak verilirdi.⁵ Anadolu Selçuklu Devletinin bölge üzerindeki otoritesinin zayıflamasını müteakip Akşehir ve çevresi Moğollar ve sonrasında Karamanoğulları beyliğinin hâkimiyetine geçmiştir. Daha sonraları ise beylikler arasında sıklıkla el değiştirmiştir.⁶ Osmanlılar, Akşehir ile ilk defa 1380'lerin başlarında ilgilenmeye başlamış ve şehri Hamidoğlu Hüseyin Bey'den satın almışlardır. Neşri tarihinde olay⁷ teferruatlı bir şekilde anlatılmıştır. Osmanlı Devleti, şehri Karamanlıların elinden kesin olarak alana kadar Akşehir ve çevresi iki devlet arasında sıklıkla el değiştirmiştir.⁸ II. Mehmet'in tahta geçmesini müteakip sefere çıkmasından korkup karşı gelemeyeceğini idrak eden İbrahim Bey, Taşili'nden Mevlana Veli aracılığıyla barış istemiştir. Bu sürecin nihayetinde iki devlet arasında yapılan anlaşmayla Akşehir ve çevresi Osmanlı yönetimine bırakılmıştır.⁹

Akşehir ve çevresi Osmanlı Devletinin Karaman topraklarında ilk ele geçirdiği yerlerden biridir. Bu bölgenin fethini müteakip Akşehir, Anadolu Beylerbeyliğine dâhil edilmiştir. Daha sonraları, diğer Karaman topraklarının da ilhakıyla birlikte Akşehir, yeni kurulan Karaman eyaletine katılmıştır.¹⁰ Halil İnalçık, Karaman ülkesinin genel fethinin 1468-74 tarihleri arasında tamamlandığını belirtmiş, Karaman bölgesinin beylerbeylik olma tarihini ise 1468-1512 olarak vermiştir.¹¹ Mehmet Akif Erdoğru ise Karaman eyaletinin kuruluş

¹ İbrahim Hakkı KONYALI, Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir Tarihi, Turistik Klavuz, İstanbul 1945, s. 5-20.

² Charles TEXIER, *Küçük Asya*, Yay. Haz: Kazım Yaşar Koprıman-Musa Yıldız, II, Ankara 2002, s. 381.

³ Bölgenin Osmanlı öncesi tarihî yapısı ile ilgili genel bilgiler için Bkz. İlhan ŞAHİN, "Akşehir", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 298; Besim DARKOT, "Akşehir", *İA*, I, Eskişehir 1987, s. 277; Clement HUART, *Mevleviler Beldesi Konya*, (Çev. Nezir Uzel), 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s. 68.

⁴ M. Tayyib GÖKBİLGİN, "XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Larende Vakıf ve Müesseseleri", *VD*, VII, Ankara 1968, s. 31.

⁵ İbrahim Hakkı KONYALI, Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir Tarihi, Turistik Klavuz, s. 44.

⁶ Tahsin ÜNAL, *Karamanoğulları Tarihi*, Konya 1986, s. 114

⁷ "...Hamid-oğlı'nun ilçisi gelmişdi, anunla va de olunmuşdı kim, Hamid-oğlı Hüseyin Beğ vilâyetini Murad Han Gazi'ye sataydı. İmdi heman ol ahdün üzerine olub, Murad Han Gazi yürüyüb Kütahya'da çıkıdı. Hamid-oğlı yakînen bildi-kim, kendüye gelür. Âdem gönderüb eytdi: ben ol ahdün üzerine tutarin didi. Pes Ak-Şehir'i ve Beğ-Şehri'ni ve Seydi-Şehri'ni ve Yalvac'ı ve Kara-Ağac'ı ve İsparda'ı, bu altı pâre şehri şer'i mektupla satu-Pazar itdiler. Murad Han Gazi âdem gönderüb, ol satun alduğı vilayetleri zabt idüb hisarlarına kendü kulların kodı."

⁸ Mehmed NEŞRİ, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, (Yay. Faik R. Unat, Mehmed A. Köymen), I, Ankara 1995, s. 209.

⁹ Şehabettin TEKİNDACI, "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *İÜFTD*, XIII/17-18, İstanbul 1963, s. 43-75.

¹⁰ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, (Haz. Ahmet Tezbaşar), 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 38.

¹¹ Doğan YÖRÜK, "Karaman Eyaletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/XL, Ankara 2005, s. 180.

¹¹ Halil İNALCIK, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003, s. 110.

tarhini 1476 olarak belirtmekte bunu da o tarihte tertip edilen Karaman eyaletinin geneline şâmil vakıf defterine dayandırmaktadır.¹²

Osmanlı Devletinin Karaman'ı ve dolayısıyla Akşehir'i fethinden sonra bölgenin ilk tahrir kayıtlarını ihtiva eden defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver fihristte 241 numara ile kayıtlıdır. Beldiceanu, bu defterin tanzim tarihini Ağustos 1466'dan sonra, Nisan 1468'den önce olduğunu ifade etmektedir.¹³ Aynı defteri kullanan Erdoğan da defterin düzenleniş tarihini 1466 olarak ifade etmiştir.¹⁴ Bazı sayfaları eksik olan defter oldukça yıpranmış vaziyettedir. Bu defterden evvel bölgede tahrir uygulamasının yapıldığına bir kanıt olabilecek delil, 1466 tarihli deftere sonradan eklenen Mart-Nisan 1469 tarihli bir derkenarda, "evvelki defter" kaydır.¹⁵ Ayrıca Beldiceanu, Fatih Sultan Mehmet'in imparatorluk dâhilinde, ilki 1454-55 tarihlerinde olmak üzere üç kere tahrir uygulamasını yaptırıldığını ifade eder.¹⁶ Akşehir sancağında sonraki tarihlerde muhtelif tahrirler de yapılmıştır.¹⁷

Akşehir sancağı dirliklerinin tetkik edildiği çalışmada ilk defter olarak 1483 tarihli Maliyeden Müdevver fihristte 567 numara ile kayıtlı defteri kullandık. Defterde yazılar oldukça okunaklı sayfalar ise eksiksizdir. İncelememede kullanılan ikinci defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri fihristinde 118 numara ile kayıtlı 1523 tarihli timar icmal defteridir. Çalışmada kullanılan son defter ise Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 333 numara ile kayıtlı 1583 tarihli Akşehir sancağı icmal defteridir. Bu defteri Erdoğan ayrıntılarıyla tetkik etmiş ve çalışmasında tam transkribini vermiştir.¹⁸

Akşehir Sancağında Mirî Arazinin Taksim Şekilleri

Osmanlı Devleti, mirî arazi rejimini kendinden evvelki Türk-İslam devletlerinden devralmıştır. Bu rejime göre devlete ait topraklar gelir durumlarına göre hâs, zeâmet ve timar olarak üç guruba ayrılmıştır.¹⁹ Mirî arazi haricinde kalan mülk ve vakıf topraklar ise padişahların, göstermiş oldukları yararlı hizmetlerden dolayı dirlik sahiplerine tasarruf ettikleri yerleri temlik etmesinden ortaya çıkmıştır. Temlik sahipleri, tasarruf ettikleri toprakları istedikleri takdirde satmak veya vakfetmek konusunda serbesttirler.²⁰

Akşehir sancağında "malikâne-divânî" olarak isimlendirilen bir toprak sistemi uygulanmakta idi. Osmanlı Devleti kendisinden önceki Türk devletlerinden ele geçirdiği yörelerin önemli bir bölümünde, Rum ve Karaman eyaletleri, Suriye, Malatya ve daha az

¹² Mehmet Akif ERDOĞRU, "Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı", *OA*, XII, İst. 1992, s. 426.

¹³ Nicoara BELDİCEANU, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1985, s. 103.

¹⁴ Mehmet Akif ERDOĞRU, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1502-1584)*, İstanbul 2006, s. 23.

¹⁵ Doğan YÖRÜK, "1466 Tarihli Mufassal Deftere Göre Beyşehir ve Çevresindeki Osmanlı Timar Düzeni Hakkında Bazı Görüşler", *I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı 11-13 Mayıs 2006*, Konya 2006, s. 163.

¹⁶ Nicoara BELDİCEANU, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar*, s. 79

¹⁷ Bkz. 1474 tarihli TK. KKA. TD 564, 1483 tarihli İB. AK. MCT 116/1, 1483 tarihli BOA. MAD 567, 1500 tarihli TK. KKA. TD 565, 1500 tarihli BOA. TD 32, 1502 tarihli BOA. TD 40, 1516 tarihli BOA. TD 58, 1518 tarihli BOA. TD 455, 1522 tarihli BOA. TD 1061, 1523 tarihli BOA. TD 118, 1524 tarihli BOA. TD 399, 1524 tarihli BOA. TD 387, 1524 tarihli BOA. TD 392, 1530 tarihli BOA. TD 371, 1539 tarihli BOA. TD 415, 1583 tarihli TK. KKA. TD 333, 1584 tarihli TK. KKA. TD 146, 1584 tarihli BOA. TD 584.

¹⁸ III. Murad devrinde Akşehir sancağı dirliklerinin genel durumu için Bkz. Mehmet Akif ERDOĞRU, "Akşehir Sancağı Dirliklerinin III. Murad Devrindeki Durumu ve 1583/991 Tarihli Akşehir Sancağı İcmal Defteri", *OTAM*, I, Ankara 1990, s. 127-161.

¹⁹ Ömer Lütfi BARKAN, "Timar", *İA*, XII/1, Eskişehir 1997, s. 286-333.

²⁰ Yaşar YÜCEL, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, XXXVIII/152, Ankara 1974, s. 672.

ölçüde Kemah, Bayburt, Harput gibi yerlerde bu sistemi uygulamaktaydı.²¹ Bir yerin gelirinin iki baştan tasarruf edildiği bu sistemde, divânî (devlet veya temsilcileri) ve mâlikâne (mülk sahibi ve vakıflar) arasında belli esaslar içerisinde topraklar paylaşılırmaktaydı. Osmanlı Devleti tatbik ettiği bu sistemle, yerli toprak sahipleriyle devlet adamlarını aynı zamanda ve aynı toprak üstünde tatmin etmeyi amaçlamıştır.²²

Mehmet Öz'ün Canik sancağını konu alan araştırmasında Rum eyaletinde öşr'ün yarı yarıya bölündüğü görülmektedir. Çift, bennak ve caba vergileri, kovan resmi, koyun resmi, bad-i heva, adet-i deştbanî, asiyab resminin yarısı yalnızca divani hissesine aitti. Mâlikâne hissesinde ise hububat ve öbür ürünlerin onda biri ile değirmen resminin diğer yarısı bulunuyordu.²³ Karaman eyaletinde ve dolayısıyla Akşehir sancağında, Rum eyaletinde tatbik olan uygulamaya ilave olarak Karaman kanunnamesinde²⁴ belirtildiği üzere kovan resmi yarı yarıya bölüşülüyordu. Akşehir sancağına tâbi köylerde bu uygulama müşahede edilmektedir.²⁵

Akşehir sancağında köylünün Batı Anadolu ve Marmara çevresindeki sancaklardan toprak verimi olarak çok daha geri durumda olmasına rağmen çok daha fazla vergi yükümlülüğüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu'nun birçok bölgesinde 1/10 oranında vergi alınırken, malikâne-divânî sistemi sayesinde Akşehir sancağında 2/10 oranında vergi alınmıştır. Bu durum muhtemelen sancak dâhilindeki vakıfların güçlenmesini sağlamıştır. Fakat Akşehir sancağındaki çiftçilerin aleyhine bir durum oluşturmuştur.

1- Haslar:

a-) Padişah Hasları: Osmanlı mirî arazi rejiminin uygulandığı bölgelerdeki vergilerin muayyen bir bölümü doğrudan merkez hazinesine alınmakta, bir kısmı ise devletin ve ordunun temelini oluşturan tımarlı sipâhilere dirlik olarak verilmekteydi. Hassahâ-i Hümâyun olarak zikredilen ve tahrirlerin en büyük kalemlerinden biri olan padişah hasları defterlerde ilk sırada yer almaktadır. Bir sancakta verimli arazilere sahip birçok köy ve mezraa havass-ı hümâyuna dâhil ediliyordu. Bunlar kısaca "mahsulât" ve "maktu"at olmak üzere iki kısımda mütalaa edilmekte idi.²⁶

Havass-ı hümâyun olan mirî topraklar padişahın dirliği sayıldığından, bu topraklarda sair dirliklerde uygulanan kaidelere riayet edilmekte idi.²⁷ Tımar sahipleri ise genellikle sahip oldukları vergileri kendileri tahsil ederlerken, padişah hasları, eminler veya iltizam usulü ile tahsil ediliyordu. Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında padişah hasları genellikle emanet usulü ile tahsil edilirken, daha sonraları paraya duyulan acil ihtiyaç iltizam usulünü teşvik etmiştir. İltizam yönteminde herhangi bir mukataa başkentte ya da mukataanın bulunduğu kadılıkta

²¹ Mehmet ÖZ, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde Mâlikâne-Divânî Sistemi", *VD*, XXIII, Ankara 1994, s. 229.

²² Ömer Lütfi BARKAN, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller Mâlikâne-Divânî Sistemi", *Toplu Eserler*, I, İstanbul 1980, s. 164-170.

²³ Mehmet ÖZ, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s. 124.

²⁴ "... Ol karyede vaki olan kadimi bağların öşrini külliyyen sahib-i vakf tasarruf edüp baki galatlın ve kovanın ve resmi asiyabın nisfi sahib-i evkaf ve emlak ve nisfini müşterek olan sahib-i tımar tasarruf ede gelmiştir. Ve cümle karyenin örfiyatı ki, resm-i çift ve bennâk ve caba ve resm-i ganem ve resm-i tapu ve deşt-bânîdir, sipâhiye mahsusdur; sahib-i mülk ve vakfa bundan hisse yokdur." Bkz. Mehmet Akif ERDOĞRU, "Karaman Vilayeti Kanunnâmeleri", *OTAM*, IV, Ankara 1993, s. 493-494.

²⁵ Bkz. BOA. TD 40, s. 760; BOA. TD 455, s. 561; BOA. TD 399, s. 416; BOA. TD 415, s. 437; TK. KKA. TD 146, vrk. 118 b.

²⁶ Mehmet Ali ÜNAL, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara 1999, s. 137.

²⁷ Mustafa AKDAĞ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, II, İstanbul 1995, s. 279.

müzayedeye çıkarılır, en fazla fiyatı teklif eden ve en fazla peşin vermeyi kabul eden iltizamı alırdı.²⁸

Akşehir sancağı dâhilinde padişah hasları önemli bir yekûn teşkil etmemektedir. Bunun aksine diğer sancaklar ve imparatorluğun genel bütçesi içinde padişah hasları önemli bir ağırlık oluşturabilmekteydi. Barkan'ın yapmış olduğu bir araştırmada, 1528 malî yılına ait bir bütçe örneğine göre bütün devlet gelirlerinin % 51'i padişah hasları, % 37'si diğer haslar, ze'âmet ve timarlar, % 12'si de vakıflara tahsis edilmişti.²⁹

Tetkik edilen Akşehir sancağı dâhilinde 1483 ve 1523 tarihli timar icmâl defterlerinde padişah hası olarak kayıt mevcut değildir. 1583 tarihli timar icmâl defterinde ise 49.690 akçe padişah hası kayıtlı olup bu has 7 tam karye, 2 tam mezraa ve 1 cemaat gelirinden müteşekkildir.³⁰ Bu gelir sancağın tüm has gelirlerinin % 16,8'ini, toplam sancak gelirinin ise % 5,1'ini oluşturuyordu. Bkz. (Tablo I)

b-) Sancakbeyi Hasları: Osmanlı mirî arazi rejiminin tatbik edildiği sancaklarda, sancak gelirlerinin mühim bir kısmı padişah haslarına ayrıldıktan sonra, geri kalan kısmının bir miktarı sancakbeyine has olarak tahsis ediliyor ve arta kalan da timar ve ze'âmet sahiplerine bırakılıyordu. Önceleri belli bir bölgenin timarlı sipahilerinin kumandanı olarak ortaya çıkan sancakbeyi, bu bölgenin idari özellikler kazanmasıyla, gelişen idari mekanizmanın başına geçmiştir.³¹ Normal şartlar altında Osmanlı Devleti'nde sancakbeyi hasları en az 200.000 akçeden başlamak üzere sancakbeylerinin kıdem ve istihkâkına göre 600.000 akçeye kadar çıkabiliyordu.³²

Tetkik edilen Akşehir sancağı timar icmâl defterlerinin 1483 tarihli olanında herhangi bir Mirliiva hassına rastlanılmamıştır. 1523 tarihinde ise Akşehir sancakbeyi Nîmedullah Bey'in Akşehir merkez gelirleri, 4 tam karye ve 3 cemaat gelirinden müteşekkil 133.192 akçelik geliri kaydedilmiştir.³³ Bu tarihte sancak genelinde başka herhangi bir has kaydı yoktur. Akşehir sancakbeyinin geliri, tüm sancak gelirinin % 19,9'unu oluşturuyordu. Bkz. (Tablo I)

1583 tarihinde ise hem hasların adedinde, hem de gelirlerinde artışlar görülmüştür. Bu tarihte Akşehir sancakbeyi Abdullah Bey'in, Akşehir sancağı merkez gelirleri, 6 tam karye, 2 cemaat geliri, yaylak-kışlak ve çayır gelirlerinden ibaret 190.500 akçelik has geliri kaydedilmiştir.³⁴ Bu gelir o tarihteki tüm has gelirlerinin % 64,5'ini, sancağın toplam gelirinin ise % 19,8'ini oluşturuyordu. Bkz.(Tablo I)

1583 yılında sancak hâsılatı sadece Akşehir sancağındaki askerî sınıfın tasarrufunda değildir. Bu durum sair sancaklar için de böyledir. Başka sancakbeyleri, beylerbeyleri, vezirler, vezir-i âzam ve sair dirlik sahipleri o sancaktan büyüklü küçüklü hisseler alabilmektedirler. Bununla beraber 1583 tarihinde vezir-i âzam Siyavuş Paşa'nın 29.242 akçelik,³⁵ Vezir Mahmud Paşa'nın ise 25.559 akçelik³⁶ has gelirleri mevcuttu. Vezir-i âzam

²⁸ Mehmet Ali ÜNAL, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Bir İltizam Sözleşmesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VI, İzmir 1991, s. 59-77.

²⁹ Ömer Lütfi BARKAN, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği" *İFM*, XV/1-4, İstanbul 1953, s. 277.

³⁰ TK. KKA. TD 333, vrk. 1b.

³¹ Metin KUNT, *Sancaktan Eyalete (1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi)*, İstanbul 1978, s. 26.

³² Ayn Âli Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman der-Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, İstanbul 1280, s. 37-39.

³³ BOA. TD 118, s. 224.

³⁴ TK. KKA. TD 333, vrk. 2b.

³⁵ TK. KKA. TD 333, vrk. 2a.

Siyavuş Paşa'nın has geliri tüm has gelirlerinin % 9,9'unu, sancağın toplam gelirinin % 3'ünü oluşturuyordu. Vezir Mahmud Paşa'nın has gelirleri tüm has gelirlerinin % 8,6'sını, sancağın toplam gelirinin ise % 2,6'sını oluşturuyordu. Bkz.(Tablo I)

1520 ve 1530 yılları içerisinde Akşehir sancağı ile bazı Anadolu şehirlerindeki hasların toplam sancak gelirleri içindeki oranları karşılaştırıldığında Akşehir'deki has gelirlerinin genel durum ve ortalaması ortaya çıkacaktır. 1523 tarihinde Akşehir'deki hasların oranı sancağın toplam gelirinin % 19,9'una tekabül ediyordu. Bkz. (Tablo I) Akşehir'e komşu bir sancak olan Aksaray'da bu oran 1523'te %18,³⁷ 1530 tarihinde Denizli kazasında %38.42,³⁸ Sinop kazasında 1530'da % 26,7,³⁹ Ereğli kazasında 1530 tarihli mufassal defterde sadece 969 akçe % 0,2,⁴⁰ 1526 tarihinde Maraş kazasında % 19,⁴¹ 1530 tarihinde Alaiye sancağında % 27,3⁴² miktarındaydı. Anadolu'nun muhtelif kazalarındaki has oranları Akşehir ile karşılaştırıldığında, Ereğli kazası hariç diğer kazaların Akşehir'den daha yüksek has oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

2- Ze'âmet:

Ze'âmet, geliri 20.000 ile 99.999 akçe arasında olan dirliklere verilen isimdir. Ze'âmet orta dereceli devlet memurlarına ve sipâhi subaylarına tevcih edilmekteydi. Bunlar arasında bazı yörük beyleri, müselleme beyleri, defter kethüdâları, timar defterdarları, sancakbeyi ve beylerbeylerinin oğulları sayılabilir. Ayrıca dirliğe geçmek isteyen kapıkulu mensuplarından çavuş, müteferrika, kapıcı ve divân kâtiplerine de ze'âmet verilir. Ze'âmet, icmâllü ve kılıç olmak üzere ikiye ayrılır. Defterde bir kimsenin üzerine 20.000 akçe ze'âmet yazılmışsa bu "icmâllü kılıç ze'âmet" şeklinde ifade edilmektedir. Özelliği mahlûl olduğu zaman başkasına 20.000 akçeden eksik tevcih edilememesidir. Öte yandan bir timar terakkilerle 20.000 akçeye tamamlanmışsa buna da ze'âmet denmekte, fakat "icmâllü ze'âmet sayılmamaktadır. Mahlûl olduğunda da bu defa başkalarına hisselerle ayrılarak verilebilmektedir.⁴³

Zaim, diğer dirlik sahipleri gibi gelirlerinin her beş bin akçesi için bir cebelü beslemek zorundadır. Bir başka husus ze'âmetin babadan oğula geçebilmesidir. Bu takdirde büyük oğulun hissesi daha fazla olmakla birlikte diğer oğulların hisselerinin de ze'âmet seviyesine yükseltilmeye çalışıldığı görülmektedir. Akşehir sancağı'nda 1483 tarihli timar icmâl defterine göre sadece iki ze'âmet bulunmaktadır. Bunlardan ilki Akşehir ve Ilgun miralayını olan Kâsım Bey'e ait olandır. 9 tam karye ve 1 tam mezraadan müteşekkil ze'âmetin toplam geliri 20.540 akçedir.⁴⁴ İkinci ze'âmet sahibi ise Hacı Bey'dir. Vazifesi belirtilmeyen za'im 7 tam karye, 1 tam mezraa, Ilgun kazâsı resm-i ganem, bâd-i hevâ, yaylak-kışlak ve çayır gelirlerinden müteşekkil 30.547 akçelik ze'âmet tasarruf etmektedir.⁴⁵ 1483 tarihinde ze'âmet gelirleri sancağın toplam gelirlerinin %20,2'sine tekabül etmektedir. Bkz. (Tablo I-II)

1523 tarihinde sancaktaki toplam ze'âmet sayısı 7'ye yükselmiştir. Bu ze'âmetlerden en yükseği Akşehir miralayını Durre Bey'e ait olan 47.140 akçelik ze'âmettir. Bu gelir sancak dâhilindeki tüm ze'âmet gelirlerinin % 27,8'ine tekabül etmektedir. Bkz. (Tablo III) Bunun

³⁶ TK. KKA. TD 333, vrk. 2a.

³⁷ Doğan YÖRÜK, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya 2005, s. 236.

³⁸ Turan GÖKÇE, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, Ankara 2000, s. 408.

³⁹ Mehmet Ali ÜNAL, *Osmanlı Devrinde Sinop (XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sinop Kazası)*, Isparta 2008, s. 251.

⁴⁰ Doğan YÖRÜK, *XVI. Yüzyılda Ereğli Kazası*, Konya 2009, s. 155.

⁴¹ İbrahim SOLAK, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Ankara 2004, s. 195.

⁴² Behset KARACA, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası*, Isparta 2009, s. 165-168.

⁴³ Ayn Âli Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman der-Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, s. 62.

⁴⁴ BOA. MM 567, s. 124.

⁴⁵ BOA. MM 567, s. 138.

haricinde en düşüğü 12.195 akçelik 6 ze'âmet bulunmaktadır. Geliri 20.000 akçenin altında bulunan ikinci ze'âmet 13.666 akçelik olup muhtemelen bunları tasarruf eden za'imlerin başka yerlerde de gelirleri mevcuttur. Bu tarihteki toplam yedi ze'âmetin sancak hâsılatına oranı % 25,2'dir. Bkz. (Tablo I) 1523 tarihinde 7 ze'âmetin gelir ortalaması ise 24.154 akçedir.

1583 tarihinde ise ze'âmet sayısı 14'tür. Bu ze'âmetlerden en yükseği Karaman vilâyeti kethüdâsı Mehmed kethüdâya ait olan 45.500 akçelik ze'âmettir. Bu gelir sancak dâhilindeki tüm ze'âmet gelirlerinin % 21'ine tekabül etmektedir. Bkz. (Tablo IV) Bunun haricinde en düşüğü 560 akçe gelire sahip 13 ze'âmet daha bulunmaktadır. Geliri 20.000 akçenin altında bulunan toplam 10 ze'âmetin Karaman eyâleti dâhilindeki diğer sancaklarda da gelirleri bulunmaktadır. Bkz. (Tablo IV) Bu tarihteki toplam 14 ze'âmetin sancağın toplam gelirlerine oranı % 22,5'dir. Bkz. (Tablo I) Ze'âmetlerin gelir ortalaması ise 15.481 akçedir. Bu ortalamanın bu kadar düşük olmasının sebebi birçok za'imın diğer sancaklarda da gelirlerinin bulunmasıdır.

Gelirlerinin bir kısmı başka sancaklarda mevcut olan zaimlere bakıldığında, Akşehir miralayı olan Ahmed'in Akşehir sancağı dâhilinde 560 akçe gibi çok düşük bir ze'âmet geliri mevcuttur. Fakat bu şahsın Niğde ve Beyşehir sancaklarında da gelirlerinin olduğu belirtilmektedir.⁴⁶ Dergâh-ı âli müteferrikası Ali Kethüdâ'nın Akşehir sancağında 2400 akçe ze'âmeti kayıtlı iken, diğer gelirlerinin Konya ve İç-İl sancaklarında bulunduğu belirtilmiştir.⁴⁷ Emin kethüdâ isminde bir zaimin 4600 akçe ze'âmet geliri kaydedilmiştir. Diğer gelirlerinin ise Niğde ve Konya sancaklarında olduğu kayıtlıdır.⁴⁸ Konya miralayı olan Hüsrev'in Akşehir sancağı dâhilinde 6000 akçelik ze'âmeti bulunmaktadır. Diğer gelirleri ise Konya ve Aksaray sancaklarında kaydedilmiştir.⁴⁹ Dergâh-ı âli çavuşu Mehmed'in Akşehir sancağında 17.500 akçelik ze'âmet geliri mevcut iken, Niğde sancağında da gelirlerinin olduğu belirtilmiştir.⁵⁰ Yine dergâh-ı âli çavuşu olan Mehmed'in Akşehir sancağında 9760 akçelik ze'âmet geliri bulunmakla beraber Konya sancağında da gelirlerinin olduğu belirtilmiştir.⁵¹ Karaman vilâyet kethüdâsı Mehmed kethüdânın Akşehir sancağında 45.500 akçe ze'âmet geliri bulunmaktadır. Sair gelirleri ise Konya, Niğde ve Beyşehir sancaklarında kaydedilmiştir.⁵² Son olarak, Nesimi adında bir zaimin, Akşehir sancağında 13.000 akçe ze'âmet gelirin ilâveten Beyşehir sancağında da gelirlerinin olduğu belirtilmiştir.⁵³

Tetkik ettiğimiz defterlerde tespit ettiğimiz kadarıyla Akşehir sancağı dâhilindeki zaimlerin ze'âmetleri birbirlerine yakın sancaklarda tevcih edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde bazı durumlarda bir zaimin birbirine çok uzak sancaklarda da ze'âmet gelirleri bulunabilmekteydi. Bu duruma bir örnek verilecek olursa, dergâh-ı âli çavuşu Mehmed Simontornya sancağında oldukça büyük sayılabilecek 32.000 akçelik ze'âmete sahip iken, aynı kişi Peçuy livasında 13.000 akçe gelirden yararlanıyordu. Dirliğinin 10.000 akçelik bir kısmı da Amid sancağında bulunmaktaydı. Hatta bir terakki mukabelesinde, İnebahtı livasında bile birkaç köy kendisine tevcih edilmişti. Bu yerler birbirlerinden binlerce kilometre uzak mesafede bulunmaktaydı.⁵⁴

⁴⁶ TK. KKA. TD 333, vrk. 21a.

⁴⁷ TK. KKA. TD 333, vrk. 10b.

⁴⁸ TK. KKA. TD 333, vrk. 21a.

⁴⁹ TK. KKA. TD 333, vrk. 20b.

⁵⁰ TK. KKA. TD 333, vrk. 14b.

⁵¹ TK. KKA. TD 333, vrk. 3a.

⁵² TK. KKA. TD 333, vrk. 3a.

⁵³ TK. KKA. TD 333, vrk. 20b.

⁵⁴ Geza DAVID, "Maliye Tarihi Kaynağı Olarak Timar Defterleri", TDA, S. 87, İstanbul 1993, s. 277.

Tablo I: Akşehir Sancağı Timar-Ze'âmet ve Has Oranları

Gelir Türleri	1483		1523		1583	
	Toplam	%	Toplam	%	Toplam	%
Haslar	-----	-----	133.192	% 19.9	294.991	% 30.6
Ze'âmetler	51.087	% 20.2	169.081	% 25.2	216.739	% 22.5
Timarlar	201.481	% 79.8	367.040	% 54.9	450.278	% 46.9
GENEL TOPLAM	252.568	% 100	669.313	% 100	962.008	% 100

Tablo II: 1483 Tarihli Akşehir Sancağı Ze'âmet Sahipleri

Ze'âmet Sahibi	Vazifesi	Gelir Türü	Hâsıl
Hacı Bey	-----	7 tk, 1 tm, Ilgun kazâsı resm-i ganem, bâd-i hevâ, yaylak-kışlak ve çayır geliri	30.547
Kasım Bey	Akşehir ve Ilgun Miralayı	9 tk, 1 tm	20.540
TOPLAM			51.087

tk= tam karye tm= tam mezraa

Tablo III: 1523 Tarihli Akşehir Sancağı Ze'âmet Sahipleri

Ze'âmet Sahibi	Vazifesi	Gelir Türü	Hâsıl
Bayezid v. Kara Cüneyd	-----	8 tk, 3 tm	24.258
Durre Bey	Akşehir Miralayı	2 tk, 2 tm, Ilgun kazâsı merkezi, resm-i ganem, bâd-i hevâ, avabık, otlak, yaylak-kışlak gelirleri	47.140
Ebubekir v. Sıddık	-----	3 tk, 1 tm, 1 Cemaat geliri	23.391
Hacı Piri v. Dursun	-----	1 tk, 2 tm, 3 Cemaat geliri	21.183
Hamza v. Kara Hamid	-----	4 tk, (Diğer gelirleri başka sancaklardadır.)	12.195
Kuriş	-----	1 tk, 1 Cemaat geliri	27.248
ömer v. Turgud	-----	2 tk, (Diğer gelirleri başka sancaklarda)	13.666
TOPLAM			169.081

tk= tam karye tm= tam mezraa

Tablo IV: 1583 Tarihli Akşehir Sancağı Ze'âmet Sahipleri

Ze'âmet Sahipleri	Vazifesi	Gelir Türü	Hâsıl
Ahmed	Akşehir Miralayı	1 tk, 1 tm, (Diğer gelirleri Niğde, Beyşehir sancaklarında)	560
Ali Kethüdâ	Der. Ali Müteferrikası	1 tk, (Diğer gelirleri Konya ve İç-İl sancaklarında)	2400
Emin Kethüdâ	-----	1 tk, 1 tm, (Diğer gelirleri Niğde, Konya sancaklarında)	4600
Hüsrev	Konya Miralayı	1 tk, (Diğer gelirleri Konya ve Aksaray sancaklarında)	6000
İbrahim	Dergâh-ı Âli Çavuşu	7 tk, 1 çayır geliri	24.000
Kâtib Ahmed	Dergâh-ı Ali Kâtibi	7 tk, 2 tm, 4 hk, 2 ayrı çayır geliri	12.900
Kâtib Ramazan	Defter-i Hakani Kâtibi	1 TK, cemaat ve yaylak gelirleri	6320
Mehmed	Dergâh-ı Âli Çavuşu	2 tk, 1 hk, (Diğer gelirleri Niğde sancağında)	1.7500
Mehmed	-----	3 tk	15.000
Mehmed Çavuş	Dergâh-ı Ali Çavuşu	3 tk, 1 tm, (Diğer gelirleri Konya sancağında)	9760

Mehmed Kethüdâ	Kar. Vilâyet Kethüdâsı	7 tk, 1 tm (Diğer gelirleri Konya, Niğde ve Beyşehir sancaklarında)	45.500
Keyvan	Dergâh-ı Ali Çavuşu	2 tk	23.899
Nesimi	-----	4 tk (Diğer gelirleri Beyşehir sancağında)	13.000
Süleyman	Dergâh-ı Ali Çavuşu	4 tk, 1 tm, 3 cemaat geliri	35.300
TOPLAM			216.739

tk= tam karye   tm= tam mezraa   hk= hisseli karye

3- Timar

Timar, Osmanlı İmparatorluğu'nda geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara muayyen hizmet mukabilinde muayyen bölgelerden tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına verilen umumi isimdir.⁵⁵ Timarlar tevcih çıkış yeri ve gelir durumu itibariyle tezkereli ve tezkeresiz timarlar olmak üzere iki grupta mütalaa edilmektedir.⁵⁶ Eyâletlere göre tezkeresiz timar alt sınırı değişmektedir. Karaman eyâletinde 2999 akçenin üzerindeki timarlar tezkereli timardır.⁵⁷ Bir timarın tezkereli olabilmesi için timar talep edenin sancakbeyi veya beylerbeyinden tezkere alması gerekmektedir. Bu tezkere ile merkeze müracaat eden adaya merkezden tevcih yapılmakta ve eline de berat verilmektedir.⁵⁸ Kanuni Sultan Süleyman zamanına kadar, timar sahiplerinin evlatlarına beylerbeyi tarafından timar verilirken 1530'larda bu usul değiştirilerek beylerbeylerinin tezkere verebilecekleri timarlarla ilgili bir limit konulmuştur. Beylerbeyi timara aday olan kişiye tezkere vermeden önce aday hakkında ciddi bir tahkikat yapar, gerekli incelemelerin sonunda uygun gördüğü şahsa tezkere verir.⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde timar dağıtımı Osman Bey zamanında başlamıştır.⁶⁰ Devletin topraklarının gelişmesine paralel olarak timar sistemi de daha sağlam temeller üzerine oturmuştur. Osmanlı Devleti'nde timar ve zeamet tevcihatı nevrüz'dan nevrüz'a yapıp bu tayin ve aziller mücip sebeplerle beylerbeyiler tarafından mühürlenmiş bir defterle hükümet merkezine bildirilirdi.⁶¹ Timar tevcihatına dair kayıtlar, Defterhane'de tutulur ve "Ruznamçe" adı verilen defterlere kaydedilirdi.⁶² Bu defterleri içeren timar tevcihatları ile alakalı kaynak katalogları Defterhane-i Âmire defterlerinde bulunmaktadır.⁶³

Osmanlı Devleti'nde timar, hukukî ve malî bakımdan kısımlara ayrılmıştır. Bunlardan yüksek devlet memurlarının sahip oldukları has ve ze'âmetler idarî ve malî bakımdan bir takım imtiyazlara sahip oldukları için serbest timarlar olarak adlandırılmıştır. Bu tür timarlarda rûsûm-ı serbestiye denilen niyabed ve bâd-i hevâ gibi örfî vergiler tamamıyla timar sahibine

⁵⁵ Ömer Lütfi BARKAN, "Timar", s. 286.

⁵⁶ Yücel ÖZKAYA, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 38-45.

⁵⁷ Ayn Âli Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman der-Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, s. 63-65.

⁵⁸ Nicoara BELDİCEANU, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar*, s. 71.

⁵⁹ Halil CİN, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Ankara 1978, s. 105.

⁶⁰ Aşıkpaşazâde tarihinde bu olayla ilgili şöyle bahsedilmektedir; "İnönü de denen Karacahisar sancağını oğlu Orhan'a verdi. Kaynıpederi Edebalı'ya Bilecik'in gelirlerini timar olarak verdi. Sonra İznik iline yürüdüler. Amma aldığı yeri timar erlerine timar verdiler". Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman*, (Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2007, s. 63-65.

⁶¹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1994, s. 567.

⁶² Nejat GÖYÜNÇ, "Timar Ruznamçe Defterlerinin Biyografik Kaynak Olarak Önemi", *Belleten*, LX/227, Ankara 1996, s. 127-138.

⁶³ Erhan AFYONCU, "Defterhane", *DİA*, İstanbul 1994, s. 102.

bırakılmıştır. Buna karşılık benzeri vergileri bağlı buldukları sancakbeyi ve subaşı ile paylaşmak durumunda kalan timarlar, serbest olmayan timarlar olarak telakki edilmiştir.⁶⁴

Timar sahibi, timarının kılıç kısmından başka her üç bin akçesi için bir cebelü (silahlı, zırhlı süvari), ze'âmet sahipleri ise ilk beş bin akçeden sonra her beş bin akçesi için bir cebelüyü savaş zamanlarında yanlarında götürmekle mükellef idiler.⁶⁵ Fakat bu durum eyâletten eyâlete farklılık göstermektedir. Karaman eyâletinde timarların kılıç hakkı 2000 akçedir.⁶⁶ Kılıç timarların parçalanmaması esastır. Fakat birden fazla kişiye “ber-vech-i iştirak” tevcih edilebilirdi. Bir sipâhinin 2000 akçeden sonra elde ettiği gelirler terakkilerden oluşmaktaydı.⁶⁷ Bir sipahi vefat ettiğinde, timarının erkek evladına tevcih edilmesi genel bir eğilimdi. Fakat bu, timarın miras olarak devralınması anlamına gelmiyordu. Erkek evlada tahsis edilen kısım timarın tamamı olmayıp, yalnızca “kılıç” tabir edilen ve hiçbir zaman bölünmeyen timarın başlangıcını oluşturan çekirdek kısmıydı.⁶⁸ Kısacası, babanın hak ettiği gelirler oğluna aynen intikal etmeyerek o da babasının başladığı yerden başlardı. Bu suretle timar arazisinin zamanla türlü fırsatlardan faydalanılarak aile mülkü haline gelmesi önlenmiştir.⁶⁹

Bu mevzu ile alakalı 1560 tarihli bir mühimme hükmünde Akşehir'in Yenice köyünden Pir Veli'den mahlûl bir timarın kısmen oğullarına ve mütebakisin Kâbil adında birine tevcih edildiği görülmektedir.⁷⁰ Yine timar sahibinin ölümü ile boşa kalan bir timarın tasarrufu ile alakalı 1570 tarihli Karaman beylerbeyine gönderilen bir mühimme kaydı mevcuttur. Bu kayda göre, Akşehir sancağında 3300 akçe timarı olan Çalupverdi fevt olup timarı mahlûldur deyü adamlarından olan ve 5000 akçe timara emr olunan Darende Hüseyin'e timarın verilmesi ve noksanının ise tekmil edilmesi gerektiği mühimme kaydından anlaşılmaktadır.⁷¹

Osmanlı Devleti'nde bir timarlı sipâhinin timarının terakki alması savaşlarda gösterdiği başarı ve cesaretle doğru orantılıdır. Bu mevzu ile alakalı Karaman beylerbeyine gönderilen 1570 tarihli bir hükümde, Akşehir'de 18.280 akçe timarı olan Mehmed'in Lefkoşa yürüyüşünde cümleden evvel kaleye girdiğini Beyşehir Beyi bildirmekle mezkûr kişiye 3000 akçe terakki verilmesi emredilmiştir.⁷² Bunun tam tersi olarak bir timarlı sipâhinin savaştan kaçması timarının elinden alınmasının en büyük sebeplerinden biridir. Bu konu ile alakalı 1559 tarihli bir mühimme hükmünde Akşehir'in Gerepolid köyünde timarı olan Seyfuddin, sefere iştirak etmediğinden timarının Mehmed Çavuş'a verilmesi emredilmiştir.⁷³

Osmanlı merkezî yönetimi harplerde yararlılık gösteren bir timarlı sipâhinin sadece timarına terakki vermekle kalmayıp bazı durumlarda sipâhinin timarını ze'âmete dahi çevirebiliyordu. Bir timar sahibinin zeamete terfi edebilmesi için on beş dil veya baş getirmesi iktiza ederdi. Koçî Bey'e göre, timar sahiplerinden yararlılığı görülmeyene ve seferlerde baş

⁶⁴ Ömer Lütfi BARKAN, “Timar”, s. 310.

⁶⁵ Mehmed Arif, *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, TOEM İlavesi, İstanbul 1329, s. 11-12.

⁶⁶ Ayn Âli Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman der-Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, s. 60-65.

⁶⁷ Ömer Lütfi BARKAN, “Timar”, s. 295.

⁶⁸ Fatma ACUN, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması”, *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 903.

⁶⁹ Ömer Lütfi BARKAN, “Timar”, s. 295.

⁷⁰ BOA. MD 4, s. 150.

⁷¹ BOA. MD 11, s. 7.

⁷² BOA. MD 11, s. 9.

⁷³ BOA. MD 4, s. 47.

ve dil getirmeyene terakki verilmezdi.⁷⁴ Bu mevzu ile alâkalı 1570 tarihli Karaman beylerbeyine gönderilen bir hükümde, Kayseri, Akşehir ve Aksaray beylerinin mektup gönderip 13.000 akçe timara mutasarrıf Karaman çavuşlarından Yusuf Çavuş'un harplerde ziyade yararlılıklarını bildirmekle timarının ze'âmete çevrilmesi istenmiştir.⁷⁵

Osmanlı Devletinde timar yalnız askerlere verilmez, bununla beraber bir tür maaş veya emekli maaşı olarak saray ve hükümet görevlilerine de verilmekteydi. Çavuş, müteferrika, kâtip ve şakirdlerin yanı sıra defter emini, reisülküttab gibi üst düzey devlet adamları da timar tasarruf edebilmekteydiler.⁷⁶ Ayrıca, eski timar sahiplerine başka yerlerden timar tevcih edildiği de olurdu. Bu sebeple, tevzii işinin aynı zamanda yoklama işlevini de gördüğü söylenebilir. Herhangi bir sebepten dolayı (ölüm, azil vs.), boşalmış olan timarlara yeni tayinler yapılıyor ve böylece aynı zamanda timarlı sipahi mevcudu da tespit ve yoklanmış oluyordu.⁷⁷

Timarların Akşehir sancağı hâsılatı içindeki payı 1483'te % 79,8, 1523'te % 54,9 ve 1583'te % 46,9'dur. Gerçi aynı dönem içinde 1483'te timar gelirleri 201.481 akçe, 1523'te 367.040 akçe, 1583'te ise 450.278 akçeye yükselerek 100 yıllık süreçte % 124'lük bir artış yaşanmıştır. Fakat sancağın toplam hâsılatının aynı dönem içinde % 281 artmış olması sebebiyle timar gelirlerinin hâsılatındaki payı düşüş şeklinde yansımıştır. Bkz. (Tablo I)

Akşehir sancağındaki tezkereli ve tezkeresiz timarlar tahlil edildiğinde ise 1483 tarihinde toplam 49 timardan 22'si (% 44,9), 1523 tarihinde 79 timardan 30'u (% 38), 1583 tarihinde ise 123 timardan 46'sı (% 37) tezkeresiz timar statüsündedir. Bkz.(Tablo V) Akşehir sancağında tezkeresiz timarların sayısının Anadolu'daki diğer sancaklardan düşük olmasının en önemli sebeplerinden biri, tezkereli timar alt sınırının 2999 akçe üstü olmasıdır. Çünkü diğer birçok sancakta bu barem 4999 veya 5999 akçe üstüdür. Şayet bu alt sınır Akşehir sancağında 5999 akçe üstü olmuş olsaydı, tezkeresiz timarların toplam timarlar içindeki nispeti 1483'te % 73, 1523'te % 78, 1583'te ise % 88 oranında gerçekleşirdi. Bkz. (Tablo V)

Ortalama timar gelirleri dikkate alındığında Akşehir sancağındaki timarlıların önemli bir kısmının cebelü sağlamakla yükümlü oldukları sonucuna varılabilir. Bilindiği üzere Akşehir sancağında "kılıç hakkı" 2000 akçedir. Bundan fazla gelire sahip olan sipâhiler, sonraki her iki bin akçe için bir cebelüyü beslemek ve savaşa hazırlamakla yükümlüydüler. Akşehir sancağında geliri 4000 akçe ve üzeri olup cebelü beslemek zorunda olan sipâhilerin toplam sayısı ve toplam sipâhiye oranı 1483'te 20 (% 41), 1523'te 40 (% 50,5), 1583'te 33 (% 27). Bkz. (Tablo V)

Bununla beraber Osmanlı merkezî yönetimi geliri 3000 akçenin altında olan timar sahiplerinin seferlere gitme şartını bazı durumlarda kaldırabilmektedir. 1595 tarihinde Konya, Niğde, Aksaray, Akşehir, Beyşehir ve Kırşehir sancaklarına gönderilen mühimme hükmünde timar geliri 3000 akçenin altında olan timar sahiplerinin sefere gitmek yerine bedel akçesi göndermeleri emredilmiştir.⁷⁸

XV. yüzyıl son çeyreği ile XVI. yüzyıl son çeyreğini mukayese ettiğimizde timarların ortalama gelirlerinde (akçe olarak) önemli bir artış meydana gelmiştir. 1483 tarihinde 2000 akçeden az gelire sahip timarların oranı % 20 iken bu oran 1583'te % 11'dir. 1483 tarihinde

⁷⁴ Görüceli Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1994, s. 24-25.

⁷⁵ BOA. MD 11, s. 63

⁷⁶ Erhan AFYONCU, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları II", *Belgeler*, XXVI/30, Ankara 2005, s. 86.

⁷⁷ Orhan KILIÇ, "Muş Sancağı Dirlikleri (1604-1605)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IX/1, s. 157.

⁷⁸ BOA. MD 73, s. 179.

timarların önemli bir bölümü 1000-3000 akçe arası iken 1583 tarihinde 3000-5000 akçe arası timarlar yoğunluk kazanmıştır. Bkz.(Tablo V) 1483 tarihinde Akşehir sancağında mevcut 49 timarın ortalama geliri 4111 akçedir. 1523 tarihinde kaydedilen 79 timarın ortalama geliri 4640 akçeye yükselmiştir. 1583 tarihinde ise mevcut 123 timarın ortalama geliri ise 3660 akçeye düşmüştür. Bkz. (Tablo V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV).

Yukarıda görüldüğü gibi XVI. asrın ikinci yarısında tertip edilmiş 1583 tarihli timar icmâl defterindeki ortalama timar değerlerinde ilk iki defterin aksine düşüş görülmüştür. Bununla beraber hububat tahrir kıymetleri baz alındığında % 100 gibi bir enflasyon ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu şartlar altında sipâhinin ortalama gelirlerinde azalma, buna ilâveten de enflasyonda önemli bir yükselme müşahede edilmiştir. Bu durumun sipâhilerin hayat standartlarına negatif etki yaptığı düşünülebilir.

Özellikle 1584'ten sonra meydana gelen % 100 oranındaki enflasyon karşısında timarların değerlerinin aynı kalması, bardağı taşıran son damla oldu. Masraflarını karşılamakta büyük sıkıntılara düşen sipâhiler, reyadan fazla vergi talep ederken seferleri de ihmal etmeye başlamışlardır.⁷⁹ Fakat sipâhilerin gelirlerinin önemli bir kısmını aynı olarak tahsil ettikleri ve büyük ihtimalle resmî fiyatları pazar fiyatlarının altında olan hububat öşründen oluştuğu düşünüldüğünde, sipâhi, elindeki hububatı pazarda gerçek fiyatıyla satıp, enflasyon sıkıntısından bir nebze de olsa kurtulabilmekteydi.

XVI. yüzyılda Akşehir sancağındaki timar ve zeametlerin toplam sancak hâsılatına oranı % 80,1'dir. (Bkz. Tablo I) Bu oran Aksaray sancağında 1523'te % 82,⁸⁰ 1530 tarihinde Denizli kazasında % 50,03,⁸¹ Sinop kazasında 1530'da % 73,3,⁸² Ereğli Kazasında 1530 tarihli mufassal defterde % 74,4,⁸³ 1526 tarihinde Maraş kazasında % 77,⁸⁴ 1527 tarihinde Zamantu kazasında % 81 miktarındaydı.⁸⁵ Muhtelif kazalarda tespit edilen oranlara baktığımızda Akşehir sancağının ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Akşehir sancağı için verilen rakamların bütün gelir ve giderleri yansıtmadığıdır. Daha evvel belirtildiği gibi, Akşehir sancağında iki baştan tasarruf olarak adlandırılan malikâne-divânî sistemi uygulanmaktaydı. Bundan dolayı ifade edilen rakamlar sadece divânî gelirleri içermektedir.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren, imparatorluğun taşra bölgelerinde başta ziraat ve toprak mülkiyeti sistemi olmak üzere sürekli ve büyük bir kriz meydana geldi. Bu dönemde fetih hareketleri durunca mevcut timarları tasarruf etmek için adaylar çoğalmıştır. Buna ilâveten enflasyon baskısı ile timarlar aniden değerlerini kaybetti. Ayrıca sipâhiler timar arazilerini özel mülkleri olarak kendilerine mâl etmeye başlamışlar. Bunun sonucunda ilk dönemlerin başarılarının üzerine inşa edilmiş olan timar ve toprak mülkiyeti sistemi çökmüştür.⁸⁶ Buna ilâveten timarların sipâhiliğe aday kimselere verilmeyerek hası hümayuna katılması, bazı devlet adamlarına has olarak verilmesi, hatta yüksek zümredeki insanların

⁷⁹ Fatma ACUN, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması", s. 906.

⁸⁰ Doğan YÖRÜK, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, s. 236.

⁸¹ Turan GÖKÇE, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, s. 412.

⁸² Mehmet Ali ÜNAL, *Osmanlı Devrinde Sinop (XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sinop Kazası)*, s. 256-270.

⁸³ Doğan YÖRÜK, *XVI. Yüzyılda Ereğli Kazası*, s. 155.

⁸⁴ İbrahim SOLAK, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, s. 195.

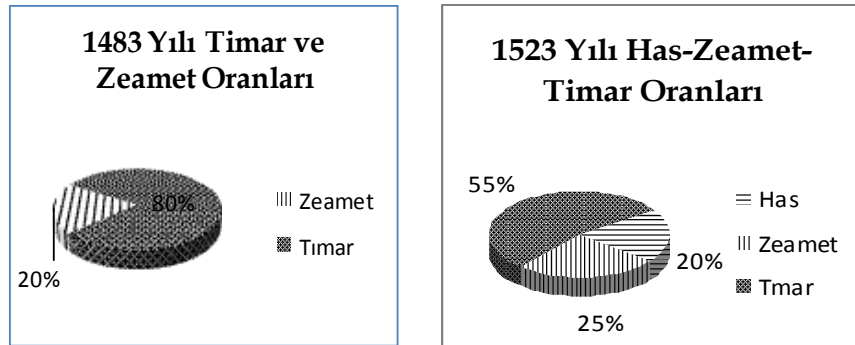
⁸⁵ İbrahim SOLAK, *XVI. Yüzyılda Zamantu Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Konya 2007, s.83.

⁸⁶ Halil İNALCIK, "Osmanlı Tarihinde Dönemler", (Haz. Mustafa Armağan), *Osmanlı Geriledi mi?* İstanbul 2006, s. 98-99.

hizmetkârlarına dahi dirliklerin verilmesi, seferlere katılacak tımarlı sipahilerin sayısını düşürmüştür.⁸⁷

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlayan tımar sistemi sürekli bir gelir kaynağını sürdürme açısından da önemliydi. Bu sistem ile bir taraftan üretim kontrol altında tutulurken, işletilen arazi sürekli olarak genişletilemedi veya yeni ziraî teknikler temininde, sistemin sosyo-ekonomik temelini bozmadan boş ve verimsiz arazileri daha verimli hâle getirerek ona sahip olan özel arazi sahiplerinin gösterdiği başarı gösterilemedi.⁸⁸ Bununla beraber miri hâsılatı çoğaltma zorunluluğu düşüncesiyle iltizam usulü ihdas edilmiş, gerek padişah hasları, gerekse bütün mukataalar iltizama verilmiştir. Fakat bu iltizamların ehil kimselerin eline düşmemesinin sonucunda padişah hası ve mukataa karyeler harab olmuştur. Tüm bunların sonucunda devletin asıl hazinesi yerinde olan, reaya fukaralığa düşüp acı çektiklerinden, devletin gelirleri azalmıştı.⁸⁹

Halil İnalçık, tımar sisteminin çöküntüye uğradığı tarihi Sultan Süleyman devrinin sonları olarak telaffuz etmekte ve bu dönemde kapıkullarının sayısında üç katlık bir artış meydana geldiğini belirtmektedir. Bunun sonucunda ateşli silahların ve topçuların geniş çapta istimal edilmeye başlanması, çok geniş nispetlerde ücretli ve devamlı askerî birliklerin silâh altında tutulmasını gerektiriyordu. Bu durum, esasen sancak ve tımarlara dayanan sipâhilerin nispi önemini azaltmıştı.⁹⁰

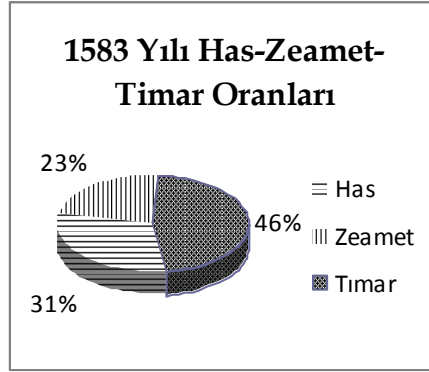

⁸⁷ Mustafa AKDAĞ, "Tımar Rejiminin Bozuluşu", *AÜDTCFD*, III/IV, Ankara 1945, s. 420.

⁸⁸ Kemal KARPAT, "Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım", (Haz. Mustafa Armağan), *Osmanlı Geriledi mi?* İstanbul 2006, s. 239.

⁸⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (Yay. Haz. Dündar Günday, Mümin Çevik), İstanbul 1994, s.97-98

⁹⁰ Bernard LEWIS, "Osmanlı İmparatorluğunun İnhitatu Üzerine Bazı Düşünceler", (Haz. Mustafa Armağan), *Osmanlı Geriledi mi?* İstanbul 2006, s. 72-73.

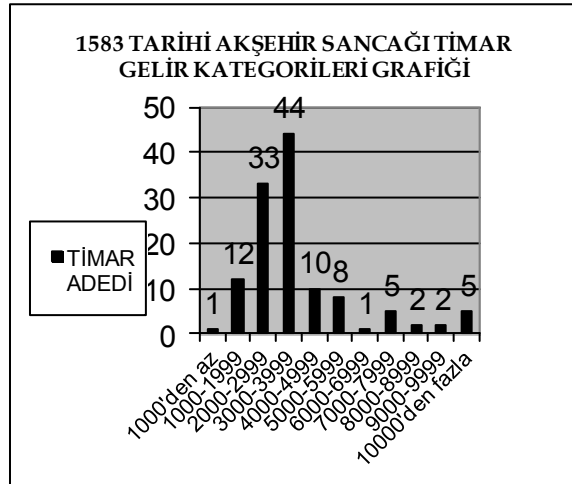
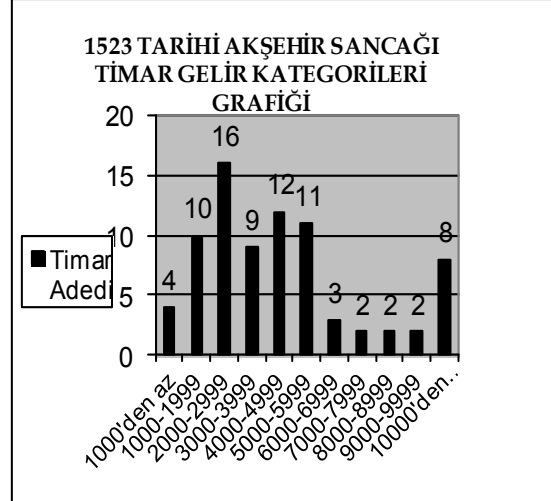
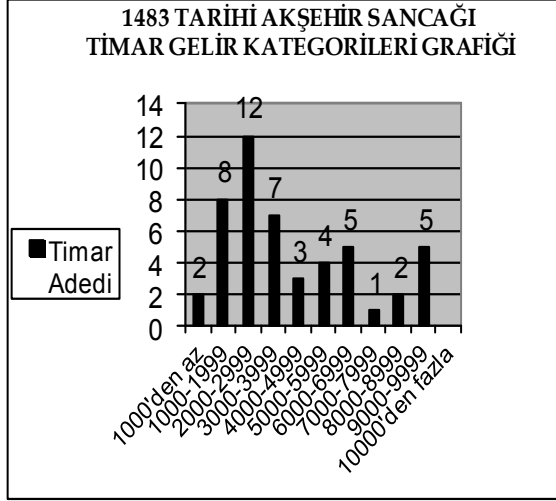

Tablo V: Akşehir Sancağı Timar Gelir Kategorileri

Seneler	1483		1523		1583	
	A	B	A	B	A	B
Gelir Kategorileri						
1000'den az	2	% 4.1	4	% 5	1	% 0.8
1000-1999	8	% 16.4	10	% 12.7	12	% 9.8
2000-2999	12	% 24.5	16	% 20.3	33	% 26.8
3000-3999	7	% 14.2	9	% 11.3	44	% 35.8
4000-4999	3	% 6.1	12	% 15.3	10	% 8.1
5000-5999	4	% 8.2	11	% 13.9	8	% 6.5
6000-6999	5	% 10.2	3	% 3.8	1	% 0.8
7000-7999	1	% 2	2	% 2.5	5	% 4.1
8000-8999	2	% 4.1	2	% 2.5	2	% 1.6
9000-9999	5	% 10.2	2	% 2.5	2	% 1.6
10000'den faz.	-----	% -----	8	% 10.2	5	% 4.1
Toplam	49	% 100	79	% 100	123	% 100

A= Timar sayısı

B= Timar sayısı toplamına kategorinin nispeti

Tablo VI: 1483 Yılı Mad 567'ye Göre Akşehir Kazası Timarları

	Timar Sahibi	Tahsis Olunan Köy-Mezraa ve Diğer Gelirler	Hâsil
1	Abdurrahman	1 tk	5439
2	Ali b. Durak	2 tk	7422
3	Bali v. Durak	2 tk, cemaat hâsılı	8046
4	Durud	1 tk	4554
5	Hamza v. Toyçu	2 tk, 1 hk, 1 tm	2095
6	Hızır b. Selçuk	1 hk	2349
7	Hızır v. İvaz	2 hk	2025
8	Hoca Şeyh	1 tk, 1 tm, 1 hm	1252
9	İshak	1 tk	3520
10	Kapudan Hacı	1 tk, 1 hk, 1 tm	6410
11	Kılıç ve Paşa Bey	1 hk	2349
12	Küçük Musa (çeri sürücü)	3 tk, 1 tm	5805

13	Mehmed v. Katib İbrahim	1 hk	4330
14	Mirza v. Ağcacı Baba	2 hk	3437
15	Musa v. Değın Bey	3 hk	1417
16	Pir Mehmed b.Çavuş Lütfi	1 tk	2615
17	Piri v. Bahadır	2 tk, 1 tm	6977
18	Reis v. İskender	2 tk	2518
19	Saru Yusuf	3 tk, 1 tm	5511
20	Selman Reis	1 tk	2771
21	Siyah	1 tk	3649
22	Şah Veli Selçuk	2 tk	9230
23	Şeyh Cemal	2 tk	4044
24	Şeyh Mustafa v. Şeyh	1 tk	3476
25	Umur v. Hasan	1 tk, 3 hk, 1 tm	8089
26	Yeniçeri v. Selman	2 hk	2498
27	Yeniçeri Kırac(serasker)	1 tk, 1 hk	9004
28	Yusuf	1 tk	1398
29	Yusuf Şah	1 tk	3355
30	(isim silinmiş)	4 tk, 4hk	6004
31	Mevlana Bedrüddin	1 tk	2102
32	Ali ve Durmuş ve İbrahim	2 tk, 1 hk	2144
33	Evlad-ı Saru	1 tk	1000
34	Uçarı Bey	1 tk	723
Toplam			137.558

tk= Tam Karye tm= Tam Mezraa hk= Hisseli Karye hm= Hisseli Mezra

Tablo VII: 1483 Yılı Mad 567'ye Göre İlgun Kazası Timarları

	Timar Sahibi	Tahsis Olunan Köy-Mezraa ve Diğer Gelirler	Hâsıl
1	Adilhan	1 tk	1500
2	Ali b. Hacı	2 tk	6258
3	Emir Ağa Bey	1 hk, 2 tm	3224
4	Hasan Garip	2 tm	1460
5	Kara Bayezid	1 tk, 1 tm, 1 hm, Aladağ Yaylası	2900
6	Kasım (İlgun seraskeri)	3 tk, 1 hk	9287
7	Murad Hızır Bey	3 tk, 1 hk, 1 tm	9162
8	Mustafa v. Dilhan	3 ayrı cemaat hâsılı	9000
9	Osman Çavuş	2 tk, 1 hk	3058
10	Piri Dursun Bey	2 tk, 4 tm	6070
11	Seydi b. Hacı Bey	3 tk	5718
12	Seydi Çavuş	1 tk	1569
13	Şekerlü Hacı	1 tk, 1 hm	494
14	Uzun Emre	2 hk, 1 tm	2754
15	Veli b. Uzun Emre	1 tk, 1 hk, 2 tm	1469
Toplam			63.923

Tablo VIII: 1523 Yılı Td 118'e Göre Akşehir Kazası Timarları

	Timar Sahibi	Tahsis Olunan Köy-Mezraa ve Diğer Gelirler	Hâsıl
1	Ahmed	İshaklı ve Çimen-ili mâl-ı gâib,mâl-ı mefkûd yava ve avabık (hisseli)	3588
2	Ali v. Arık	3 tk	11.554
3	Ali v. Gökçe Şahin	1 tk	2402
4	Ali v. Mustafa	1 tk, 2 tm	4002
5	Ali v. Mustafa	1 tk	4067
6	Ali v. Uçarı	1 tk	5908
7	Bali v. Yazı	1 tk, 1 tm	3854

8	Çavuş Ahmed	1 tk, 1 tm	5088
9	Çavuş Ali	2 tk	3356
10	Çavuş Ali	1 tk, 1 tm	4841
11	Çavuş Hacı İlyas	İlgun kaz. mâl-ı gâib, mâl-ı mefkûd Gelirleri, 1 tk	10.277
12	Çavuş Mustafa	2 tk	9720
13	Ferhad	1 tk, 1 cemaat geliri	5740
14	Hamza v. Cemal	1 tk	3483
15	Hızır	2 tk (hisseli)	1504
16	Hüdaverdi	İshaklu ve Çimen-ili mâl-ı gâib,mâl-ı mefkûd yava ve avabık (hisseli)	3020
17	ilyas	İshaklu ve Çimen-ili mâl-ı gâib,mâl-ı mefkûd yava ve avabık (hisseli)	1565
18	Katib Seydi Ahmed	6 tk, 2 tm, 1 zemin geliri	11.536
19	Kurd Mustafa	1tk, 1 Yaylak ve çayır geliri	3526
20	Mahmud	1 tk, 1 cemaat geliri	12.000
21	Mahmud	2 tm, 1 tk	3310
22	Mahmud	1 tk	4747
23	Milyas v. Bahadır	4 tk	5863
24	Musa	İshaklu ve Çimen-ili mâl-ı gâib,mâl-ı mefkûd yava ve avabık (hisseli)	5827
25	Mustafa v. Şemseddin	2 tk, 1 tm	4445
26	Piri	2 tk (hisseli)	1504
27	Pir Ahmed	1 tk	2834
28	Piri (Akşehir Mir-alem'i)	1 tk, 1 yaylak geliri	13.369
29	Pir Mahmud v. Lütfi Bey	1 tk	2624
29	Pir Mahmud v. Lütfi Bey	1 tk	2624
30	Seydi Mehmed	1 tk, mahsul geliri ve cemaat geliri	4605
31	Sinan	1 tk	4747
32	Şah kulu (çeri sürücü)	İlgun kazâsı, mâl-ı gâib ve mâl-ı mefkûd gelirleri, 3 tk	4640
33	üveys kethüda(Mir-i Miran çavuşu)	Akşehir âdet-i deştâni gelirleri, 2 tk, 1 tm	10.168
34	Yakub	1 tk, 1 tm	6772
35	Yunus v. Uçarı	2 tk	7854
Toplam			194.340

Tablo IX: 1523 Yılı Td 118'e Göre İlgun Kazası Timarları

	Timar Sahibi	Tahsis Olunan Köy-Mezraa ve Diğer Gelirler	Hâsıl
1	Abdurrahman	2 tk, 1 tm	5300
2	Çavuş Mehmed	2 tk, 2 tm	8114
3	Hacı Piri v. Dursun	4 tm	1470
4	Halil v. Paşacık	İlgun kazâsı beytü'l mâl ve mâl-ı mefkûd gelirleri	1466
5	Haydar v. Hacı	4 ayrı cemaat geliri	5854
6	Hüseyin v. İlyas Fakih	1 tk, 1 tm, 2 ayrı cemaat geliri	5183
7	İbrahim	Çayır geliri	3500
8	İlyas	2 tk, 1 tm	2361
9	Mehmed	1 tk	3603
10	Mehmed v. Ahi Yusuf	1 tk, 2 tm,	2200
11	Mehmed v. Bayezid	2 tk, 2 tm	4352
12	Muharrem	2 tk, 1 tm	2269
13	Mustafa	1 tk, 2 tm	8359
14	Mehmed v. Tatar Ahmed	1 tk	1987
15	Ömer	1 tk, 1 tm	2032

16	Piri (İlgün çeri sürücüsü)	3 tk, 2 tm	4337
17	Piri	1 tk, Yaylak geliri	7639
18	Piri v. Gökçe Şahin	1 tk, 2 tm	2616
19	Pir Ahmed v. Mustafa çav.	1 tm	2000
20	Pir Hüseyin	2 tk, 1 tm	6178
21	Sadır	1 tk, çayır geliri	2611
22	Satılmış v. Bahadır	1 tk, cemaat geliri	1836
23	Sela v. Selahi	3 tm	2040
24	Sinan	1 tm	375
25	Şah v. Hacı Piri Turgud	2 tk, 1 tm	4903
26	Yakub	1 tm, cemaat geliri	2613
TOPLAM			95.198

Tablo X: 1523 Yılı Td 118'e Göre İshaklı Kazası Timarları

	Timar Sahibi	Tahsis Olunan Köy-Mezraa ve Diğer Gelirler	Hâsıl
1	Abdurrahman v. Kadı	1 tm, cemaat geliri	5738
2	Abdullatif v. Mehmed	1 tk	2999
3	Ahmed b. Abdurrahman	1 tk, cemaat geliri	6012
4	Dursun	Cemaat geliri	936
5	Gesi	1 tm	250
6	Halil	1 tk, 1 cemaat geliri	4847
7	Hızır v. Kadı	1 tk	561
8	Hüseyin Çavuş	1 tk	5472
9	Kara v. Dur Ali	İshaklı merkez gelirleri (hisseli)	5000
10	Kıraç Bey v. Durak (Akşehir Seraskeri)	2 tk, 4 tm, 1 cemaat geliri	11.918
11	Mehmed v. Kadı	1 tm	1000
12	Mehmed	1 hk, 3 hm	2615
13	Mustafa	1 hk, 3 hm	2615
14	Pir Abdi Halife	2 tk	12.831
15	Pir Veli	1 hk	2000
16	Sinan Bey	1 hk	1520
17	Süleyman v. İlyas	2 tk, 1 tm	9966
18	Süleyman v. Ortak	1 tk	1222
TOPLAM			77.502

Tablo XI: 1583 Yılı T.K. K.K.A. Td 333'e Göre Akşehir Kazası Timarları

	Timar Sahibi	Tahsis Olunan Köy-Mezraa ve Diğer Gelirler	Hâsıl
1	Ahmed (serasker)	1 tk, 2 hk	10000
2	Ahmed	1 tk, 1 hk	4050
3	Ahmed	1 hk	3100
4	Ahmed	1 hk	2200
5	Ali	1 hk	3100
6	Arslan	1 hk	3100
7	Bostan v. Hüseyin	1 tk, 1 tm	3700
8	Cemal	1 hk	2300
9	Enbiya v. Ali	1 tk, 2 tm, yaylak geliri	3000
10	Hasan	1 hk	9500
11	Hasan	1 tk, 1 tm, cemaat geliri	9600
12	Hasan	1tk, 1 hk	5400
13	Hüseyin	3 tk	5400
14	İbrahim	1 hk	8499

15	İvaz	1 hk	2000
16	Kabil Kethüda	2 hk	8500
17	Kalender	1 tk, 1 hk, 1 tm, çiftlik, çayır geliri	3000
18	Kılıç	Çayır geliri	2200
19	Mansur	1 tk, 1 hk	5300
20	Mestan	1 tk, 1 hk	3600
21	Mehmed (Akş. Miralem'i)	4 tk, 2 hk	13.600
22	Mehmed (Mir-i Miran çav.)	1 hk	3500
23	Mehmed	1 tk, 1 tm	3200
24	Mehmed	1 hk, 1 hm	2000
25	Mehmed v. Nebi	2 tk	5500
26	Mustafa	1 hk	2999
27	Pervane	1 hk, 1 tm	3000
28	Sefer	1 tk	5000
29	Selim	1 hk	2000
30	Süleyman	1 hk	3000
31	Teberrük	1 hk, cemaat geliri	3000
32	üveys (ishaklu çeribaşı)	2 tk, 2 tm, Bâc-ı hamr gelirleri	10.000
33	Veli	1 hk, 1 tm	2200
Toplam			156.548

Tablo XII: 1583 Yılı T.K. K.K.A. Td 333'e Göre İlgun Kazası Timarları

	Timar Sahibi	Tahsis Olunan Köy-Mezraa ve Diğer Gelirler	Hâsıl
1	Abdi	2 hk, 3 hm	3200
2	Ahmed (Mir-i Miran çav.)	1 hk	5000
3	Ahmed	1 tk, 3 tm	3600
4	Ali ve Mehmed	1 tk, 1 tm	4000
5	Bayram	1 hk	2000
6	Carullah	1 tk, 1 hk, 2 tm	2300
7	Ebubekir	1 hk	1200
8	Halil	5 hk, 2 tm	4000
9	Hanifi	1 tk, 1 hk	7000
10	Mehmed	1 tk	2400
11	Mustafa v. Balı Çavuş	2 tk	2550
12	Osman	5 hm, 3 hk	4200
13	Osman b. Ahmed	1 tk, 3 tm	12.990
14	Pir Ömer	3 hk, 5 hm	4200
15	Satı	1 tk	3000
16	Satılmış	3 hk, 1 tm, 1 Cemaat geliri, saz ve kamyş gelirleri	4000
17	Sefer	1 hk, 1 tm	4200
18	Seydi Ahmed	1 tm, 1 tk	1400
19	Şah Kulu v. Mustafa	1 tk	2000
20	Tatar v. Mustafa	1 hk	2000
21	Yusuf	2 hk, 1 hm	3300
Toplam			78.540

Tablo XIII: 1583 Yılı T.K. K.K.A. Td 333'e Göre İshaklu Kazası Timarları

	Timar Sahibi	Tahsis Olunan Köy-Mezraa ve Diğer Gelirler	Hâsıl
1	Ahmed	1 tk, 2 Cemaat geliri	4200
2	Ali	1 hk	3000
3	Ayvati	1 hm	1500
4	Ayvati	1 tm, Cemaat geliri	1200
5	Balı b. Ali	2 tk	3500

6	Bayramlı	1 tm	1500
7	Budak	Cemaat geliri hissesi	2000
8	Cihan	1 hk	2000
9	Cihan Şah	1 tm	800
10	Cura	Cemaat geliri hissesi	3000
11	Derviş	1 hk	2300
12	Hacı Hüseyin	1 tk	7100
13	Hacı v. Ahmed	1 hk	3000
14	Halil	Cemaat geliri hissesi	3000
15	Halil	2 tk	5000
16	Hasan	Cemaat geliri hissesi	3000
17	Hızır	1 tk	3000
18	Hüseyin	1 hk	2000
19	Işık	1 hk	1000
20	İbrahim	1 hm	1500
21	Kubad	1 hk, 1 tm	2000
22	Kubad	1 hk	2000
23	Kubad	2 hk	2000
24	Küçük	1 hm	2000
25	Musa	1 hk	3000
26	Mustafa	1 hk, 1 tm	2000
27	Nasuh	2 hk, 1 tm	3000
28	Osman	1 hk	2000
29	Ramazan	1 tk, 4 tm	5900
30	Sadık	2 hk	3000
31	Safa	1 hm	1500
32	Semender	1 hm	1500
33	Süleyman	1 hk	3000
34	Süleyman	Cemaat geliri hissesi	2000
35	Yunus	1 tk	1490
Toplam			89.990

Tablo XIV: 1583 YILI T.K. K.K.A. Td 333'e Göre Doğanhisar Kazası Timarları

	Timar Sahibi	Tahsis Olunan Köy-Mezraa ve Diğer Gelirler	Hâsıl
1	Abdullah v. Şeyh Veli	1 tk, 1 tm	6500
2	Behram b. Abdullah	1 tk, 1 hk	3100
3	Balı	1 hk	2000
4	Durmuş	1 tk, 1 tm	3200
5	Mehmed	1 hk, 1 tm, Çayır geliri	3400
6	Seydi Gazi	1 tk, 1 tm	2000
7	Şaban (Mir-i Miran Çav.)	1 hk, 1 tm	3500
8	Yusuf (Mir-i Miran Çav.)	1 hk	4000
9	Zülfikar	1 hk	7000
Toplam			34..700

Tablo XV: 1583 Yılı T.K. K.K.A. Td 333'e Göre Çimen-İli Nahiyesi Timarları

	Timar Sahibi	Tahsis Olunan Köy-Mezraa ve Diğer Gelirler	Hâsıl
1	Abdi v. Hüseyin Çavuş	1 hk	2600
2	Ali	1 hk	3000
3	Bekir Çavuş (M. Mir. Çav.)	2 tk, Çayır geliri	3700
4	Bahadır	2 tk, 1 hk, 1 tm	7000
5	Beğtemur	1 hk	3000
6	Budak	1 hk	3000
7	Davud	1 hk	1500

8	Derviş	1 tk, 1 hk, 2 tm	2700
9	Derviş Ali	1 hk	4000
10	İbrahim	1 hk	2000
11	Kubad	1 hk	1500
12	Mahmud	3 tm, Çiftlik geliri	2000
13	Mehmed (M. Mir. Çav.)	4 hk	3800
14	Mehmed	1 hk	2000
15	Mehmed	1 hk, 1 tm	3000
16	Mehmed v. Faik Çavuş	1 hk	3300
17	Mehmed v. İbrahim	6 tk, 1 tm	14.300
18	Mustafa	1 hk	3000
19	Sinan	2 tk	2000
20	Sinan b. Abdullah	1 hk	3700
21	Süleyman	1 hk	3000
22	Şaban	1 hk	3400
23	ümran	1 hk	3000
24	Yetilmiş(M. Mir. Çav.)	2 hk	7000
25	Yusuf	1 hk	3000
Toplam			90.500

Sonuç

Akşehir ve çevresi yerşekilleri, tarım alanları ve ulaşım gibi bazı faktörlerin uygunluğuna bağlı olarak tarih boyunca önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Osmanlı Devleti, bölge üzerindeki Anadolu Selçuklu hegemonyasının yıkılmasından sonra Akşehir'in hâkimiyeti ile ilgili Karamanlılar ile uzun seneler süren mücadelelere girişmiştir. Nihayetinde, Osmanlı Devleti Fatih Sultan Mehmet devrinde bölgenin tek hâkimi hâline gelmiştir.

Akşehir sancağı dâhilinde tetkik edilen dönem ile ilgili tımar ve mühimme defterlerinden elde edilen veriler, bölgede takribî yüz yıllık süreçte önemli değişimler olduğunu bize göstermektedir. XV. yüzyılın son çeyreği ile XVI. yüzyılın son çeyreği arasındaki dönemde tımarların ortalama gelirlerinde önemli düşüşler görülmüştür. Bu duruma fetih hareketlerinin durması ve mevcut tımarları tasarruf eden adayların çoğalmasını sebep olarak gösterebiliriz. Bu durum Akşehir sancağındaki sipahinin aleyhine bir durum olarak gözükebilir. Bununla beraber hububat tahrir kıymetlerindeki % 100'lük artışlar, sipahi için içinden çıkılmaz bir durum gibi algılanabilir. Fakat Akşehir sancağındaki sipahiler gelirlerinin önemli bir kısmını aynî olarak tahsil ettiklerinden ve pazarda bu ürünleri gerçek fiyatları üzerinden pazarlayabildiklerinden, bu enflasyonist baskıdan kurtulmuş olabilecekleri düşünülebilir.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru devletin içinde bulunduğu genel sıkıntılarla beraber tımar sisteminin de yozlaşmaya başladığı görülmektedir. Tımar sisteminin özü, üretimin kontrol altında tutulması ve işletilen arazinin sürekli olarak genişletilmesi prensibine dayanıyordu. Bu prensipler mâkul bir şekilde işletilemedi. Buna ilâveten sipahilerin tımar arazilerini özel mülkleri olarak kendilerine mâl etmeleri, sistemin geri dönüştürülemez katar tahrip olmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- ACUN, Fatma. “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması”, *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 899-908.
- AFYONCU, Erhan. “Defterhâne”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 100-104.
- AFYONCU, Erhan. “Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları II”, *Belgeler*, Cilt: XXVI, Sayı: 30, Ankara 2005, s. 85-193.
- AHMET CEVDET PAŞA *Tarih-i Cevdet*, (Yay. Haz. Dünder Günay-Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.
- AKDAĞ, Mustafa. “Timar Rejiminin Bozuluşu”, *AÜDTCFD*, Cilt: 3, Sayı: 4, Ankara 1945, s. 419-431.
- AKDAĞ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi II*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.
- AŞIKPAŞAZÂDE. *Tevarih-i Âl-i Osman*, (Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç), Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007.
- AYN ÂLİ EFENDİ. *Kavânin-i Âl-i Osman der-Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*, İstanbul 1280.
- BARKAN, Ömer Lütfi “Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller Malikâne-Divânî Sistemi”, *Toplu Eserler I*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 151-208.
- BARKAN, Ömer Lütfi “H. 933-934(M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İFM*, XV/1-4, İstanbul 1953, s. 251-329.
- BARKAN, Ömer Lütfi “Timar”, *İA*, XII, Eskişehir 1997, s. 286-333.
- BELDİCEANU, Nicoara *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Teori Yayınları, Ankara 1985.
- CİN, Halil. *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.
- DARKOT, Besim. “Akşehir”, *İA*, I, Eskişehir 1987, s. 277.
- DAVİD, Geza. “Maliye Tarihi Kaynağı Olarak Timar Defterleri”, *TDA*, S. 87, İstanbul 1993, s. 221-237.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif. “Akşehir Sancağı Dirliklerinin III. Murad Devrindeki Durumu ve 1583/991 Tarihli Akşehir Sancağı İcmal Defteri”, *OTAM*, I, Ankara 1990, s. 127-161.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif. “Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı”, *OA*, XII, İstanbul 1992, s. 425-430.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif. “Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri”, *OTAM*, IV, Ankara 1993, s. 467-516.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif. *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, IQ Yayıncılık, İstanbul 2006.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib. “XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Larende Vakıf ve Müesseseleri”, *VD*, VII, Ankara 1968, s. 29-38.
- GÖKÇE, Turan. *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- GÖRİCELİ Koçi Bey. *Koçi Bey Risalesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), Ecdad Yayınları, Ankara 1994.
- GÖYÜNÇ, Nejat. “Timar Ruznamçe Defterlerinin Biyografik Kaynak Olarak Önemi”, *Belleten*, Cilt: LX, Sayı: 227, Ankara 1996, s. 127-138.
- HUART, Clement. *Mevleviler Beldesi Konya*, (Çev. Nezhiz Uzel), 1001 Temel Eser, İstanbul 1978.

- İNALCIK, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- İNALCIK, Halil. “Osmanlı Tarihinde Dönemler”, (Haz. Mustafa Armağan), *Osmanlı Geriledi mi?*, İstanbul 2006, s. 81-100.
- KARACA, Behset. *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2009.
- KARPAT, Kemal. “Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım”, (Haz. Mustafa Armağan), *Osmanlı Geriledi mi?*, İstanbul 2006, s. 225-252.
- KILIÇ, Orhan. “Muş Sancağı Dirlikleri (1604-1605)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, Elazığ 1999, s. 155-178.
- KONYALI, İbrahim Hakkı *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir Tarihi, Turistik Klavuz*, Nümune Matbaası, İstanbul 1945.
- KUNT, Metin. *Sancaktan Eyalete (1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978.
- LEWIS, Bernard. “Osmanlı İmparatorluğunun İnhitâtı Üzerine Bazı Düşünceler”, (Haz. Mustafa Armağan), *Osmanlı Geriledi mi?*, İstanbul 2006, s. 59-80.
- MEHMED ARİF. *Kanunname-i Âl-i Osman*, TOEM ilavesi, İstanbul 1329.
- MEHMET NEŞRİ. *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, Yayımlayanlar: Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen, TTK yayınları, Ankara 1995.
- ÖZ, Mehmet. “Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde Mâlikâne-Divânî Sistemi”, *VD*, XXIII, Ankara 1994, s. 229-241.
- ÖZ, Mehmet. *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- ÖZKAYA, Yücel. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- SOLAK, İbrahim. *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- SOLAK, İbrahim. *XVI. Yüzyılda Zamantu Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Tablet Yayınları, Konya 2007.
- ŞAHİN, İlhan. “Akşehir”, *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 298-299.
- TEKİNDAG, Şehabettin. “Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar”, *İÜFTD*, S. 13/17-18, İstanbul 1963, s. 43-75.
- TEXIER, Charles. *Küçük Asya*, Yay. Haz: Kazım Yaşar Koprıman-Musa Yıldız, II, Ankara 2002.
- TURSUN BEY. *Tarih-i Ebul-Feth*, (Haz. Ahmet Tezbaşar), 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, II, TTK Yayınları, Ankara 1994.
- ÜNAL, Mehmet Ali “XVI. Yüzyıl Sonlarında Bir İltizam Sözleşmesi”, *Tarih İncelemeleri*, VI, İzmir 1991, s. 59-77.
- ÜNAL, Mehmet Ali. *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Devrinde Sinop (XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sinop Kazası)*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008.
- ÜNAL, Tahsin. *Karamanoğulları Tarihi*, Arı Basımevi, Konya 1986.
- YÖRÜK, Doğan. *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Tablet Yayınları, Konya 2005.
- YÖRÜK, Doğan. “Karaman Eyaletinde Osmanlı Timar Düzeninin Tesisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, S. 40, Ankara 2005, s. 177-202.
- YÖRÜK, Doğan. “1466 Tarihli Mufassal Deftere Göre Beyşehir ve Çevresindeki Osmanlı Timar Düzeni Hakkında Bazı Görüşler”, *I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı 11-13 Mayıs 2006*” Konya 2006, s. 163-172.
- YÖRÜK, Doğan. *XVI. Yüzyılda Ereğli Kazası*, Gençlik Kitapevi, Konya 2009.
- YÜCEL, Yaşar. “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *Bellekten*, XXXVIII/152, Ankara 1974, s. 657-708.

ARŞİV BELGELERİ

- BOA. Tapu Tahrir Defteri (Mufassal Defter), Defter No: 40, 1502 (M).
BOA. Tapu Tahrir Defteri (Mufassal Defter), Defter No: 455, 1518 (M).
BOA. Tapu Tahrir Defteri (Mufassal Defter), Defter No: 399, 1524 (M).
BOA. Tapu Tahrir Defteri (Mufassal Defter), Defter No: 415, 1539 (M).
TK. KKA. Tapu Tahrir Defteri (Mufassal Defter), Defter No: 146, 1584 (M).
BOA. Maliyeden Müdevver Defter (MAD), Defter No: 567, 1483 (M).
BOA. Tapu Tahrir Defteri (Timar İcmal) , Defter No: 118, 1523 (M).
TK. KKA. Tapu Tahrir Defteri (Timar İcmal), Defter No: 333, 1583 (M).
BOA. Mühimme Defteri (MD), Defter No: 4, s. 47, hüküm no: 502.
BOA. Mühimme Defteri (MD), Defter No: 4, s. 150, hüküm no: 1523.
BOA. Mühimme Defteri (MD), Defter No: 11, s. 7, hüküm no: 51.
BOA. Mühimme Defteri (MD), Defter No: 11, s. 9, hüküm no: 69.
BOA. Mühimme Defteri (MD), Defter No: 11, s. 63, hüküm no: 440.
BOA. Mühimme Defteri (MD), Defter No: 73, s. 179, hüküm no: 420.